

PAPER II

अधिकतम अंक 90

खण्ड: - 'क' (अपठित-अवबोधनम्)

(10)

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत -

वैज्ञानिकनिकाः सञ्चारसाधनेषु प्रतिदिनं नवीनतमान् आविष्कारान् कुर्वन्ति येन सन्देशप्रेषणे अधिकतमा सुविधा स्यात्! चलभाषितयन्त्रम् (मोबाइल, सेलफोन) तादृशम् एव लोकप्रियं यन्त्रम्। बालाः, वृद्धाः, युवकाः, पुरुषाः महिलाः नागरिकाः ग्रामीणाः वा सर्वेषाम् एव एतत् कर्णभूषणम् जातम्। जनाः अस्य ध्वनिं श्रुत्वा वार्तामग्नाः भवन्ति। अविवेकपूर्णः अस्य प्रयोगः कार्येषु व्यवधानं करोति। मार्गेषु दुर्घटनाः भवन्ति। सभागारेषु, कक्षासु, अन्यसभासु वा अव्यवस्था भवति। सत्यम् अस्ति यत् आविष्कारः कदापि हानिकरः न, परन्तु तस्य दुष्प्रयोगेण जीवनस्य शान्तिः नश्यति। वस्तुतः वयं यन्त्रस्य अधीनाः न स्याम अपितु यन्त्रम् अस्माकम् अधीनं स्यात्। ते एव बुद्धिमन्तः ये विज्ञानस्य सदुपयोगं कुर्वन्ति।

I. एकपदेन उत्तरत -

1×2=2

(i) वर्तमानकाले किं लोकप्रियं सञ्चार-साधनम्?

(ii) यन्त्रस्य दुष्प्रयोगेण कस्य शान्तिः नश्यति?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -

2×2=4

(i) अविवेकपूर्णः अस्य प्रयोगः कुत्र व्यवधानं करोति?

(ii) के बुद्धिमन्तः भवन्ति?

III. निर्देशानुसारम् उचितम् उत्तरं चित्वा -

½×2=2

(क) 'सुविधा' इति पदस्य विशेषणपदं किम्?

(i) एतत्

(ii) अधिकतमा

(iii) सन्देशप्रेषणे

(iv) येन

(ख) 'सर्वेषाम्' एव एतत् कर्णभूषणं जातम्' अस्मिन् वाक्ये किम् अव्ययपदम्?

(i) एतत्

(ii) जातम्

(iii) सर्वेषाम्

(iv) एव

(ग) 'व्यवस्था' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(i) अव्यवस्था

(ii) व्यवस्थम्

(iii) व्यवधानं

(iv) अविवेकः

(घ) 'तस्य दुष्प्रयोगेण जीवनस्य शान्तिः नश्यति? अस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किम्?'

(i) तस्य

(ii) शान्तिः

(iii) नश्यति

(iv) जीवनस्य

IV. अस्य गद्यांशस्य उचितं शीर्षकं लिखत।

2

खण्ड - 'ख' (रचनात्मक-कार्यम्)

(10)

2. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां सहायतया संस्कृतेन पञ्चवाक्यानि लिखत।

1×5=5

मञ्जूषा -

उद्यानस्य, आम्रस्य, सेवफलस्य, पुष्पाणि, वृक्षाः, क्रीडति, जलप्रपातः, बालकः,
पादपाः, फलानि, मालाकारः, फलन्ति, हरीतिमा, जलम्, सिञ्चति, विकसन्ति।

3. भ्रातरं प्रति लिखिते पत्रे रिक्तस्थानानि मञ्जूषायाः उचितपदानि चित्वा पूरयत, पत्रं च उत्तरपुस्तिकायां पुनः लिखत। ½×10=5

परीक्षाभवनात्
तिथिः .....

प्रिय अतुल!

सप्रेम (i).....।

अत्र कुशलम् (ii)..... । भवान् तु (iii)..... एव यत् मानवजीवनस्य प्रतिपलं (iv)..... अस्ति। विश्वे प्रकृतेः संपूर्णानि कार्याणि निश्चितसमये (v).....। उचित समये यदि वृष्टिः न भवेत् तदा सर्वं क्षेत्रं शुष्येत्। तथैव बाल्यकाले यदि छात्रः न पठति तदा असौ समस्त-जीवने (vi)..... करोति। समयः तस्य एव जनस्य कार्येषु सहायतां करोति यः (vii)..... सदुपयोगं करोति। गते काले शोकः (viii).....। समयः कदापि कस्यचिदपि (ix)..... न करोति। अतः सदा समयस्य सदुपयोगः करणीयः।

भवतः (x).....
अमितः

मञ्जूषा -

निरर्थकः, भ्राता, समयस्य, तत्रास्तु, जानाति, महत्त्वपूर्णम्,
भवन्ति, प्रतीक्षाम्, नमो नमः, पश्चात्तापम्।

खण्ड - 'ग' (अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्)

(35)

4. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत - 1×3=3
- (i) श्लोकस्य अनु+अयं लिखन्तु।
(ii) तत्र+एकः बालकः पठतिः।
(iii) त्वम् प्रत्येकं कार्यं शीघ्रं कुरु।
5. (अ) विकल्पेभ्यः उचितं शब्दरूपं चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत - ½×6=3
- (क) ते ..... नमन्ति।
(i) मुनेः (ii) मुनीन्
(iii) मुनिः (iv) मुनिना
- (ख) अस्याम् सभायाम् सर्वे ..... सन्ति।
(i) विदुषः (ii) विद्वांसः
(iii) विदुषाम् (iv) विद्वद्भ्यः
- (ग) तव ..... नाम किम् अस्ति?
(i) पित्रा (ii) पितुः
(iii) पिता (iv) पितरम्

- (घ) वने ..... आश्रमाः सन्ति।
 (i) साधवः (ii) साधूनाम्
 (iii) साधुः (iv) साधवे
- (ङ) मम ..... एका अध्यापिका अस्ति।
 (i) मातरि (ii) मातुः
 (iii) माता (iv) मातरः
- (च) छात्राः ..... कार्यं कुर्युः।
 (i) मती (ii) मत्या
 (iii) माता (iv) मतयः
- (आ) उचितं सर्वनामपदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत - 1×3=3
 (क) ..... सरोवरस्य जलं स्वच्छम् अस्ति।
 (i) अस्य (ii) अस्मिन्
 (iii) इदम् (iv) इमे
 (ख) ..... विद्यालयस्य महत्तां तु सर्वे जानन्ति।
 (i) एषः (ii) एते
 (iii) एतस्य (iv) एषस्मै
 (ग) ..... किं वदतः?
 (i) तत् (ii) सः
 (iii) तौ (iv) ताः
6. (अ) कोष्ठके प्रदत्तसङ्ख्यां संस्कृतपदेन रिक्तस्थानयोः लिखत - 1×3=2
 (क) ..... (83) छात्राः भ्रमणाय गच्छन्ति।
 (ख) मम पार्श्वे ..... (65) रूप्यकाणि सन्ति।
 (आ) उचितं सङ्ख्यावाचकं पदं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत - ½×2=1
 (क) मुखे ..... नेत्रे स्तः
 (i) द्वौ (ii) द्वे
 (iii) द्वि (iv) द्वा
 (ख) ..... नराः वर्तालापं कुर्वन्ति।
 (i) त्रीणि (ii) तिस्रः
 (iii) त्रीभिः (iv) त्रयः
7. मञ्जूषायां प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत - 1×3=3
 (i) श्रीगुरवे .....।
 (ii) छात्राः क्रीडाक्षेत्रे ..... वदन्ति।
 (iii) त्वम् ..... मम माता असि।
- मञ्जूषा - उच्चैः, नमः, एव

8. रेखाङ्कितपदेषु उपसर्ग संयोज्य पृथक् कृत्वा वा लिखत - 1×3=3
- (i) सः माम् परि+चिनोति।
(ii) शिशुः विलपति।
(iii) मम मातुलः दिल्लीनगरे निवसति।
9. रेखाङ्कितपदेषु विभक्तिं तत्कारणं च लिखत - 1×5=5
- (i) नृपः भिक्षुकाय धनं यच्छति।
(ii) अध्यापकः शिष्येषु विश्वसिति।
(iii) धनात् ऋते न सुखम्।
(iv) शाखायाः उपरि खगाः उपविशन्ति।
(v) विष्णवे नमः।
10. अधोलिखितानां समस्तपदानां समासस्य नामानि लिखत - 1×3=3
- (i) कोकिलमयूरौ (ii) यथाविधि
(iii) उपवनम्
11. उचितं धातुरूपं विकल्पेभ्यः चित्वा वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत - 1×5=5
- (क) छात्राः यथाकालं स्वकार्यम् .....।
(i) करिष्यतः (ii) करिष्यति
(iii) करिष्यन्ति (iv) करिष्यसि
- (ख) यूयम् सदैव सत्यम् .....।
(i) वदत (ii) वद
(iii) वदतु (iv) वदतम्
- (ग) रमेशः पितरौ .....।
(i) असेवत् (ii) असेवन्त
(iii) असेवत (iv) असेवेताम्
- (घ) आवाम् एकं लेखम् .....।
(i) लिखावः (ii) लिखामि
(iii) लिखामः (iv) लिखथः
- (ङ) रात्रौ बालकाः दुग्धं .....।
(i) पिबेत् (ii) पिबेयुः
(iii) पिबेः (iv) पिबेताम्
12. वाक्येषु प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा लिखत - 1×4=4
- (i) सः कस्मै अपि धनं ..... (दा+तुमुन्) न इच्छति।
(ii) छात्राः पुस्तकानि पठितवन्तः। (.....+.....)
(iii) विष्णुशर्मणा पञ्चतन्त्रम् ..... (लिख्+क्त)।
(iv) अहं ..... (खेल्+तुमुन्) न गमिष्यामि।

13. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत - 5
- सः शिष्यः अचिन्तयत्- “सः यात्री तु प्रतिदिनम् अत्र आगत्य अकारणम् एव कटुवचनानि कथयति। किमर्थं तदा तस्मै एतानि फलानि।” शिष्यस्य भावम् अवगत्य महर्षिः अकथयत् - “चिन्तां मा कुरु। तस्मै यात्रिणे फलानि दत्वा आगच्छ।” गुरोः आज्ञया शिष्यः यात्रिणः समीपं गत्वा अवदत्- “अस्माकं स्वामिना भवतः कृते एतानि फलानि प्रेषितानि। कृपया स्वीकरोतु।”
- (I) एकपदेन उत्तरत - $\frac{1}{2} \times 2 = 1$
- (क) यात्री महर्षिं प्रति किं कथयति स्म?
- (ख) स्वामि-दयानन्देन तस्मै यात्रिणे कानि प्रेषितानि?
- (II) पूर्णवाक्येन उत्तरत - $1 \times 2 = 2$
- (क) शिष्यः यात्रिणः समीपं गत्वा किम् अवदत्?
- (ख) शिष्यस्य भावम् अवगत्य महर्षिः किम् अकथयत्?
- (III) निर्देशानुसारम् उचितपदस्य चयनं कृत्वा लिखत - $1 \times 2 = 2$
- (क) अनुच्छेदे 'दूरम्' पदस्य किं विलोमपदं लिखितम्?
- (i) समीपम् (ii) निकषा
- (iii) निकटम् (iv) समीपे
- (ख) 'सः शिष्य उचिन्तयत्' अत्र क्रियापदं किम्?
- (i) सः (ii) शिष्यः
- (iii) अचिन्तयत् (iv) न क्रिञ्चन
14. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत - 5
- वाणी रसवती यस्य, यस्य श्रमवती क्रिया।
लक्ष्मीः दानवती यस्य, सफलं तस्य जीवितम्॥
- (I) एकपदेन उत्तरत - $\frac{1}{2} \times 2 = 1$
- (क) मनुष्य का रसवती भवेत्?
- (ख) नरस्य क्रिया कीदृशी भवेत्?
- (II) पूर्णवाक्येन उत्तरत - $1 \times 2 = 2$
- (क) का दानवती भवेत्?
- (ख) कस्य जीवनं सफलं भवति?
- (III) निर्देशानुसारम् उचितपदस्य चयनं कृत्वा लिखत - $1 \times 2 = 2$
- (क) 'वाणी' इति पदस्य विशेषणं श्लोके किं प्रयुक्तम्?
- (i) दानवती (ii) श्रमवती
- (iii) रसवती (iv) लक्ष्मीः
- (ख) श्लोके 'धनम्' पदस्य कः पर्यायः लिखितः?
- (i) लक्ष्मीः (ii) जीवितम्
- (iii) वित्तम् (iv) क्रिया

15. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -

5

एका छात्रा - मान्यवर! एतेषां महोदयानां शिक्षा कुत्र अभवत्?

आचार्यः - प्रियाः छात्राः! अस्य महोदयस्य आरम्भिकी शिक्षा 'रामेश्वरम्' क्षेत्रे एव 'श्वार्ट्ज हाई स्कूल' नामके विद्यालये अभवत्। स्नातकस्तरीया शिक्षा 'तिरूची' क्षेत्रस्य सेंट जोसेफ कॉलेज नामके महाविद्यालये अभवत्। पुनः 'मद्रास तकनीकी संस्थाने' (मद्रास इन्स्टीट्यूट ऑफ टैक्नोलॉजी वैमानिकीं विद्याम् अधीतवान्। अति परिश्रमेण अध्ययनं कृत्वा महोदयः रक्षावैज्ञानिकस्य पदम् अलङ्कृतवान्। अनेन महोदयेन रक्षाक्षेत्रे अनेकानि अभूतपूर्वाणि कार्याणि कर्तव्यनिष्ठया कृतानि। नवीनैः शोधकार्यैः प्रक्षेपास्त्राणि निर्माय महोदयः अस्माकं प्रियं भारतं प्रक्षेपास्त्रक्षेत्रे सम्पन्नं राष्ट्रम् अकरोत्।

(I) एकपदेन उत्तरत -

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

(क) डॉ. कलाममहोदयः अति परिश्रमेण अध्ययनं कृत्वा कस्य पदम् अलङ्कृतवान्?

(ख) श्री अब्दुलकलाममहोदयः कस्मिन् क्षेत्रे राष्ट्रं सम्पन्नम् अकरोत्?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत -

$1 \times 2 = 2$

(क) डॉ. कलाममहोदयस्य आरम्भिकी शिक्षा कुत्र अभवत्?

(ख) सः कुत्र वैमानिकीं विद्याम् अधीतवान्?

(III) निर्देशानुसारम् उचितपदस्य चयनं कृत्वा लिखत -

$1 \times 2 = 2$

(क) 'नवीनैः' अस्य किम् विशेष्यपदं अत्र प्रयुक्तम्?

(i) अनेकानि

(ii) कृतानि

(iii) शोधकार्यैः

(iv) कार्याणि

(ख) 'अति परिश्रमेण अध्ययनं कृत्वा महोदयः रक्षावैज्ञानिकस्य पदम् अलङ्कृतवान्' अत्र अव्ययपदम् किम् अस्ति?

(i) अध्ययनम्

(ii) अति

(iii) पदम्

(iv) महोदयः

16. मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा भावार्थं लिखत -

$1 \times 4 = 4$

(अ) अधो घटो नूनम् उपैति घोषम्।

भावार्थः - अर्धः पूरितः घटः एव अधिकं (1)..... करोति। एवमेव यः विद्वान् न अस्ति। सः एव (2)..... प्रदर्शनं करोति।

(आ) चक्रवत् परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च।

भावार्थः - मनुष्यस्य जीवनं सदैव दुःखमयं न भवति। एवमेव सदैव (1)..... अपि न भवति। मनुष्यस्य जीवने सुखस्य दुःखस्य च स्थितिः चक्रम् इव भवति। सुखानि दुःखानि च (2) .....आगच्छन्ति गच्छन्ति वा।

मञ्जूषा -

क्रमानुसारेण, सुखमयम्, शब्दं, ज्ञानस्य

17. अधोलिखितौ श्लोकौ पठित्वा उचितपदैः अन्वयं पूरयत - ½×8=4
- (अ) प्रियवाक्य - प्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः।
तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता॥
अन्वयः - (1)..... जन्तवः प्रियवाक्य-प्रदानेन तुष्यन्ति। तस्मात् (2).....
वक्तव्यं, (3).....का (4).....(अस्ति)।
- (आ) वृत्तं यत्नेन संरक्षेत् वित्तम् आयाति याति च।
अक्षीणः वित्ततः क्षीणः वृत्ततः तु हतो हतः॥
अन्वयः - वृत्तं यत्नेन (1)..... वित्तं (तु जीवने) आयाति (2).....च।
वित्ततः क्षीणः (3)..... अक्षीणः (4)..... हतः (तु) हतः (एव)।
18. अधोलिखितानि वाक्यानि कथाक्रमानुसारम् संयोज्य पूर्णानि वाक्यानि लिखत, केवलं क्रमसङ्ख्या न लेखनीया - 1×5=5
- (क) मूषकाः स्वतीक्ष्णदन्तैः शृगालम् अनश्यन्।
(ख) शृगालः सूर्यं प्रति उद्घाटितेन मुखेन तिष्ठति।
(ग) शृगालः प्रतिदिनम् एकं मूषकं खादति स्म।
(घ) शृगालः मूषकवृन्दं दृष्ट्वा तम् अनुसरति।
(ङ) मूषकाः शृगालं दृष्ट्वा चकिताः भवन्ति।
19. रेखाङ्कितानि पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कृत्वा पूर्णानि वाक्यानि लिखत, केवलं प्रश्नवाचकपदं न लेखनीयम् - 1×5=5
- (क) यात्री महर्षेः कुटीरस्य समीपम् आगच्छत्।
(ख) डॉ. कलाममहोदयः प्रक्षेपयानानां निर्माणम् अकरोत्।
(ग) विद्याहीनाः पृथिव्यां भारः इव भवन्ति।
(घ) जनाः कार्येषु आलस्यं न कुर्वन्तु।
(ङ) शृगालः भोजनाय भ्रमति स्म।
20. अधोलिखितशब्दानां मेलनम् उचितैः अर्थैः सह कुरुत - ½×4=2
(i) चर	ज्ञानम्
(ii) विद्या	कुम्भः
(iii) आर्यम्	पालय
(iv) घटः	श्रेष्ठम्